

KANYARÓ FERENC

ERDÉLYI NÉPBALLADÁK
ÉS EPIKUS ÉNEKEK

1892–1905

A kötet megjelenését a
Communitas Alapítvány és a
Magyar Tudományos Akadémia
támogatta.

Kanyaró Ferenc

**ERDÉLYI NÉPBALLADÁK
ÉS
EPIKUS ÉNEKEK
1892–1905**

Kritikai kiadás

Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte,
szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi

Olosz Katalin

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2015

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@kjnt.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2015
© Olosz Katalin, 2015

Lektorálta: dr. Keszeg Vilmos

Borítóterv: Szentes Zágon
Tördelte: Sütő Ferenc
A térképet készítette: Nagy Béla
A diákgyűjtők képmását egykori
érettségi-tablókról fényképezte: Szakál Anna

Készült a kolozsvári IDEA Nyomdában.
Igazgató: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KANYARÓ, FERENC

Erdélyi népballadák és epikus énekek : 1892-1905 /
Kanyaró Ferenc. - Kritikai kiadás. - Cluj-Napoca :
Kriza János Néprajzi Társaság, 2015
Conține bibliografie
ISBN 978-973-8439-78-8

398.8(498.4)

Tartalom

Előjáróban	23
Két kor küszöbén. Egy folklórgyűjtő tanár	
a 19–20. század fordulóján	27
A balladagyűjtő Kanyaró Ferenc nyomában	27
Életút és pályakép.	45
A folklórgyűjtő és gyűjtésszervező tanár	81
Gyűjtők és gyűjtési terület	99
Gyűjtéstől a publikálásig	119
Összegzés	130
Tájékoztató a szövegközlésről és jegyzetelésről	135
BALLADÁK ÉS EPIKUS ÉNEKEK.	141
I. Mágikus–mitikus balladák.	143
II. Legendaballadák.	167
III. Szerelmi balladák	169
A. Évődés, játék, tréfa	169
B. Próbatételek	180
C. Hűség, hűtlenség, csábítás	182
D. Tragikus végű szerelem	193
E. A megrontott leány	218
IV. Családi balladák.	285
A. Házastársi hűség, hűtlenség	285
B. Pénzért, gazdagságért feláldozott család	292
C. Kényszerített, rossz házasság	296
D. Gyermekek – szülő kapcsolata	306
E. Családi élet	308
V. Társadalmi konfliktusok.	313

VI. Történeti balladák, vitézi-, bujdosó- és rabénekek	343
A. Történelmi eseményekhez és személyekhez kapcsolódó balladák, epikus énekek.	343
B. Bujdosó- és rabénekek	390
VII. Hősi énekek	407
Betyárballadák	407
VIII. Sirató- és balesetballadák	455
A. Siratóballadák	455
B. Balesetballadák	520
IX. Büntényballadák	529
Helyi büntényballadák, töredékek	578
X. Tréfás és csúfolódó énekek	593
Jegyzetek	601
I. Mágikus–mitikus balladák	601
II. Legendaballadák.	612
III. Szerelmi balladák.	613
IV. Családi balladák.	667
V. Társadalmi konfliktusok	690
VI. Történeti énekek és balladák, bujdosó- és rabénekek.	711
VII. Hősi énekek, betyárballadák	743
VIII. Sirató- és balesetballadák	758
IX. Büntényballadák	793
X. Tréfás és csúfolódó énekek	825
Források, irodalom	827
Források	827
Irodalom	836
Kanyaró Ferenc munkáinak jegyzéke.	844
Kanyaró Ferenc gyűjtői és forrásai	852
1. Név szerint ismert gyűjtők.	852
2. Ismeretlen gyűjtőktől származó adatok	876
3. Korábbi énekeskönyvekből, régi feljegyzésekből és a korabeli névtelen háromszéki gyűjteményből származó adatok.	877

Mutatók	879
A kötetben használt rövidítések és jelek	879
A gyűjtőpontok földrajzi megoszlása megyék szerint	882
Típusmutató.	886
Személynévmutató	890
Földrajzi nevek mutatója.	902
Gyűjtőpontok nevének román megfelelője.	910
Szójegyzék	911
Rezumat	917
Abstract	920
Képek	922

Kanyaró Ferenc – Balade populare și cântece epice din Transilvania.

Ediție critică de Olosz Katalin

Volumul de față prezintă balade populare și cântece epice culese în perioada 1892–1905 de profesorul Kanyaró Ferenc (1859–1910) și elevii Colegiului Unitarian din Cluj. Din textele folclorice culese Kanyaró a reușit să publice doar un număr foarte restrâns (27 de balade), cu toate că în anul 1896 avea deja pregătit pentru tipar un volum întreg de balade secuiești. Manuscrisul aceluși volum a fost predat Societății Kisfaludy spre publicare. Până la urmă publicarea volumului a eșuat și n-au fost publicate nici baladele adunate de după 1896. Astfel bogata colecție a lui Kanyaró, descompletată și împrăștiată, a rămas necunoscută și inedită până-n prezent. Această colecție se află azi în trei diferite arhive: o parte este păstrată în colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei din Cluj (abreviat: AKKvár–MsU), o parte se află în Arhiva Generală a Bisericii Unitariene Maghiare din Cluj (MUEKvGyLtar), iar manuscrisul predat Societății Kisfaludy, nefiind restituit lui Kanyaró, a ajuns la Arhiva Etnologică a Muzeului Etnografic din Budapesta (EA 2276).

Kanyaró Ferenc a inițiat culegerea baladelor cu scopul de a recupera din „miriștea lui Kriza János” spicurile rămase. Dar, vrând-nevrând, au scos la iveală și evoluția baladelor populare din deceniile de după apariția volumului „Vadrózsák” (Trandafiri sălbatici, 1863) de Kriza János. Conținând peste patru sute de balade și cântece epice, colecția lui Kanyaró conturează acele transformări care s-au petrecut în viața și cunoașterea baladelor populare ardelenesti până la începutul secolului al 20-lea: trecerea pe al doilea plan și dispariția lentă a baladelor clasice-vechi, înmulțirea baladelor haiducești și a celor jurnale orale și locale, înregistrate mai înainte doar sporadic.

Colecția lui Kanyaró s-a născut într-un moment când au fost încă în vigoare criteriile normative ale conceptelor de folclor din secolul al 19-lea, dar totodată s-au ivit primele semne ale tendințelor noi, caracteristice cercetărilor din secolul al 20-lea. Colecția lui Kanyaró poartă în sine acest dualism: pe de-o parte este o culegere tipică a secolului al 19-lea, pe de altă parte conține multe elemente care dau avans tendințelor noi de cercetare din secolul al 20-lea. Kanyaró nu numai a acceptat, ba chiar a fost de acord cu principiile și metodele de strângere și publicare a textelor folclorice, concepute și practicate de teoreticienii, respectiv de culegătorii din secolul al 19-lea: a adunat textele folclorice fără melodii, cu toate că și-a dat seama de legătura strânsă a textelor și melodiilor, n-a consemnat data culegerilor, n-a înregistrat consecvent numele culegătorilor și al cântăreților, doar proveniența geografică a baladelor. În ceea ce privește pregătirea textelor pentru publicare Kanyaró a aderat fără rezerve acelor criterii estetice care au fost caracteristice predecesorilor săi din secolul al 19-lea: a transcris textele dialectale în limbă literară, a corectat greșelile de ritm și rimă, a întregit versurile fragmentare și, în vederea prezentării unor texte estetic ireproșabile nu s-a lăsat descurajat nici de unele modificări textuale mai serioase. Intervențiile sale de corecție pot fi urmărite în variantele filologice ale baladelor, adică prin compararea textelor originale notate de elevi cu copiile făcute de Kanyaró după acestea.

Variantele filologice ne informează nu numai asupra metodei de lucru al profesorului clujean. Ele reprezintă totodată spectrul larg al proceselor de corigare-modificare a textelor folclorice pe care le-au practicat culegătorii din secolul al 19-lea și, despre care, în lipsa consemnărilor originale am avut doar bănuieli vage până-n prezent. Moștenirea lui Kanyaró Ferenc ne oferă pentru prima oară posibilitatea s-o urmărim într-un vast material folcloric toată gama a intervențiilor posibile la care au recurs culegătorii.

Oricât de tare s-a legat Kanyaró de conceptele și metodele culegătorilor din secolul al 19-lea, în unele privințe le-a și depășit. Față de conceptele anterioare el a recunoscut că balada populară nu este doar un poem, ci o poezie cântată și, ca atare, are o structură strofică. În urma acestei revelații s-a străduit să împartă textele baladelor în strofe regulate.

Dincolo de deslușirea structurii strofice a baladelor colecția lui Kanyaró Ferenc este o dovadă grăitoare a transformării conceptuale prin care a trecut viziunea lui asupra folclorului și a relațiilor de valori. Prin aceste transformări conceptuale Kanyaró a devenit unul dintre predecesorii folcloristici moderne din secolul al 20-lea. În rândul ideilor sale novatoare trebuie evidențiat pe primul loc viziunea sa inedită asupra baladei populare. El este primul în folcloristica maghiară care a lărgit considerabil aria conceptuală a baladei populare: pe lângă baladele clasice-vechi colecția sa include cântecele epice istorice și de bocet, baladele judiciare și jurnale orale, istorioarele versificate provenite din literatura târgurilor, precum și creațiile locale ale unor poeți amatori, adică toate subspeciile cântecului epic – potențialele predecesori ale unor balade locale sau de stil nou. Paralel cu lărgirea ariei conceptuale a baladei populare Kanyaró a susținut cu precădere criteriile folcloristice noi, ignorate sau nebănuite până atunci: și-a dat seama de importanța variantelor, a distins semnificația răspândirii baladelor în timp și în spațiu, a recunoscut valoarea informativă chiar și a textelor fragmentate.

Kanyaró Ferenc a fost primul în folcloristica maghiară care a deslușit rolul cântăreților remarcabili în formarea și menținerea baladelor populare. Conform acestei revelații Kanyaró a dat o atenție deosebită exploataării cât mai temeinică a repertoriului cântăreților excepționali. Localitatea mureșană Săbed a devenit unul dintre punctele de cercetare cele mai semnificative prin descoperirea de către elevul Rédiger Ödön a unei cântărețe de balade (Szabó Anna, văduva lui Dimény Mózes), a cărei repertoriu de cântece epice și de balade populare a fost sistematic cercetat. Profesorul și elevul său s-au străduit asupra cunoașterii cât mai profunde a repertoriului de cântece al zilierii bătrâne. Astfel au devenit precursorii unei tendințe de cercetare din secolul al 20-lea, a studierii rolului personalității interpretului în folclor.

Kanyaró Ferenc și elevii săi au adus o contribuție remarcabilă și în ceea ce privește cercetarea ariei de răspândire geografică a baladelor populare. Au descoperit noi puncte și zone geografice care, în privința cunoașterii baladelor au fost total ignorate (Săbed, Racoșul de Jos, Atid, Turda și împrejurimi). Astfel au descoperit aria mult lărgită a răspândirii geografice ale baladelor clasice, iar prin adunarea zecilor de variante ale anumitor tipuri de balade au dovedit faptul că balada pe la sfârșitul secolului al 19-lea a fost o specie folclorică vie. Punctul forte al colecției constă tocmai în mulțimea variantelor. Starea acestora, prezența sau lipsa lor aruncă lumină asupra vieții și transformării baladei populare, asupra răspândirii, respectiv dispariției acestei specii de folclor. Acest lucru este foarte important deoarece cercetătorii folclorului literar rareori au ocazia să studieze variantele aceluiași cântec epic consemnate aproape concomitent din mai multe localități și este aproape imposibil urmărirea pas cu pas a formării unor balade noi concepute după unele evenimente cotidiene (cazuri judiciare), contemporane, deziderate atinse de această colecție.

Prin faptul că profesorul clujean a dat atenție nu numai baladelor vechi, ci baladei și cântecului epic în general, a reușit să ne ofere un tablou cuprinzător asupra stării baladei populare maghiare din Transilvania pe la sfârșitul secolului al 19-lea și la începutul secolului al 20-lea. Acest tablou oglindește principalele tendințe petrecute în viața baladei populare. În urma acestor tendințe o parte a moștenirii epice a fost dată uitării, respectiv a ajuns în curs de dispariție, iar o altă parte a intrat tocmai în faza de afirmare și de răspândire rapidă și, totodată exista un strat general cunoscut.

Prin ediția critică a colecției lui Kanyaró Ferenc am urmărit două obiective. Pe de-o parte am dorit s-o prezentăm culegerea exact în acel fel, cum ar fi fost publicată de către profesorul clujean.

Pe de altă parte ne-am străduit asupra elucidării metodei de lucru a lui Kanyaró Ferenc. Pentru a atinge acest scop în corpul principal al volumului am prezentat textele baladelor în forma pregătită spre publicare de către Kanyaró (adică am respectat intervențiile sale textuale, precum și comentariile, adnotările și referirile bibliografice făcute de el), iar în aparatul de note am prezentat în copie fidelă textul baladelor după consemnările originale ale elevilor, semnalând totodată modificările efectuate de Kanyaró în fiecare text. Astfel despre majoritatea textelor se poate afla cum au fost notate de către elevi și ce modificări a efectuat Kanyaró Ferenc.

Conform exigențelor edițiilor critice volumul conține un studiu consistent despre viața și activitatea lui Kanyaró Ferenc, despre aspirațiile sale novatoare, despre desfășurarea activității de reconstituire a colecției și dificultățile întâmpinate. În aparatul de note cititorului i se oferă de asemenea informații privind locul de păstrare a manuscriselor, variantele filologice ale baladelor și corelațiile dintre ele, respectiv despre problemele teoretice și practice întâmpinate în publicarea textelor.

Un capitol separat este rezervat pentru prezentarea culegătorilor și a colaboratorilor lui Kanyaró Ferenc, cât și pentru evidențierea modului și a momentului în care fiecare în parte și-au adus contribuția la constituirea vastei colecții. Nomenclatorul de persoane și localități înlesnește orientarea în volum, iar cele câteva fotografii asigură cunoașterea mai amănunțită a persoanelor și ale locurilor care figurează în această carte.

Kanyaró Ferenc – Transylvanian Folk Ballads and Epic Songs

A critical edition by Olosz Katalin

The ballads of this volume had been collected between 1892 and 1905 by Kanyaró Ferenc (1859–1910), and his pupils from the Unitarian College of Cluj. Very few pieces of the collection were published during Kanyaró's life (27), although in the year 1896 he had a ready-to-publish collection of Szekler folk ballads. The manuscript of that volume was sent to the Kisfaludy Society in order to be published. The publishing never took place, no other collecting was made. The huge collection has been laying split in three different archives: in the manuscript section of the Academy Library of Cluj (abbrev.: AK-Kvár–MsU), the Archive of the Unitarian Church in Cluj (MUEKvGyLtár), and the Ethnology Archive of the Museum of Ethnography from Budapest (EA 2276). The latter keeps also the manuscript of the collection sent to the Kisfaludy Society, never returned to Kanyaró.

Kanyaró Ferenc started his work with the aim of collecting the spikes left from the wastelands of Kriza János. However, willingly or not, they registered the changes in folk ballade culture since the appearance of *Vadrózsák* (1863). The collection, including more than 400 ballads and epic songs, shows that at the turn of the century the knowledge of old folk ballads fell back, their place being taken outlaw ballads and new style oral journal ballads, previously with only sporadic appearance.

The collection of Kanyaró was compiled at a time when requirements of the 19th century folklore approach were at their height, but in the same time new orientations were appearing. The collection of Kanyaró bears the characteristics of this duality.

The attachment to the 19th century folkloristic practice is shown by the fact that Kanyaró accepted, furthermore, he undertook the principles and methodology of the 19th century theoreticians. He collected ballads without melodies, although he realized the organic connection between text and melody. He also followed contemporary practice through not noting – with a few exceptions – the name of the singer and collector, the date, he only signalled the place. Similarly to his predecessors, he could not avoid a practice based on aesthetic viewpoints: he standardized the texts, correcting mistakes of rhythm and rhyme, applying major modifications in order to avoid content or logical hiatus. Most of these modifications can be traced back as his papers preserved the philological variants: the original notes of his pupils and his own copies.

The philological variants not only reveal the textual practice of Kanyaró, but also the whole spectrum of the 19th century philological and noting procedures, about which we – in lack of clear data – had only suppositions. The legacy of Kanyaró offers the chance for the first time to track these procedures on a large quantity of material.

As tight he was bound to the 19th century folkloristic concept and textual practice, in some aspects Kanyaró Ferenc stepped over these. In opposition with previous concepts, he realized that the folk ballad is no “folk poetry”, but a singed poem, and as it is, it has a structure by verses. According to this realization, he tried to publish the texts divided by verses.

Beyond realizing the versed structure of folk ballads, the whole collection reflects the fact that the folklore concept and collecting methods, respectively system of values of Kanyaró Ferenc was definitely different from the 19th century requirements, therefore he was one of the pioneers of modern folkloristics. We have to point out first of all the innovative character of his folk ballad concept. He widened considerably the content of the notion, as he included in his collection pieces of epic folk poetry never cared about before: songs of history and lament, new-style journal ballads, local news

and epic songs, “stories” of pulp fiction, poems of folk poets about local events, all those epic works in verse which could have been potential precedents for a local or new-style folk ballad. In the same time he utilized in an evident manner folkloristic viewpoints previously ignored (or never even thought about): he realized the importance of drafts, of the spreading in space and time of folk poetry, respectively the information that fragments can provide.

He also brought something new by realizing the role that outstanding singers play in preserving/modelling oral folk poetry, thus he paid a lot of attention on the deepest possible exploration of the knowledge of such outstanding folk singers. The village of Săbed from Mureş county could become one of the most important locations of the collection, because one pupil, Rédiger Ödön had discovered one special folk singer of his native village (a widow named Dimény Mózesné Szabó Anna), and had tried to explore her complete knowledge. Professor and his student, trying together to explore entirely the knowledge of the local day-worker, in fact became pioneers of a 20th century approach, namely individuality analysis.

Kanyaró Ferenc and his students have considerably enlarged our knowledge regarding the geographic aspects of folk ballads as well: they have discovered new locations (Săbed, Racoşul de Jos, Atid, Arieş region), enlarging considerably the geographic area of classic ballads, they have collected a great number of folkloristic variants for several folk ballads, proving that in those days folk ballad was still a living genre. We consider one of the strong points of the collection exactly the multitude of text variants. The condition, existence or lack of the variants expose the late 19th century life of Transylvanian Hungarian folk ballad, its transformation, spreading or withdrawal. It is a rare chance for a folklorist to compare 5-10-15 variants of the same folk ballad, collected from different villages approximately in the same time. Also, it is not an everyday occasion to see how a criminal act that had happened a few years before, became a folk poem, then it was transformed into a folk ballad, a process which could be followed step by step.

By dealing with the whole epic folk poetry, not only classic ballads, Kanyaró Ferenc offers an overview of the condition of Transylvanian Hungarian folk ballads at the turn of the century, like which pieces of epic folk poetry were generally known, which ones were disappearing, or popularizing, what kind of poetic tradition could led to the birth of a new folk ballad or epic song.

With the critical edition of Kanyaró Ferenc’s collection we followed a double goal. In the one hand we wanted to present the collection in a way Kanyaró Ferenc would have published it, in the other hand we have tried to bring to light the working method and textual practice of Kanyaró Ferenc. Thus in the main text of the volume we included the text of the ballads according to Kanyaró’s concept: we publish them in a way Kanyaró would have published it, in a completed and corrected form, but we also annex to the ballads the notes and bibliography references of Kanyaró. However, in the annotations we publish also the ballads in their original form, to the letter, as they were noted by the pupils who collected them, together with the textual modifications made by Kanyaró himself. This way in the case of most of the ballads we can see how they looked like at the moment of collection, and how or how much intervention was made by Kanyaró.

According to the demands of a critical edition, the volume includes a vast introductory study about the life and work of Kanyaró Ferenc, about his innovative endeavours, about the compilation of this collection, respectively its reconstruction. The philological apparatus guides us throughout the finding locations of the ballads, the philological variants, their relation to each other, the issues of theory and practice regarding the process of publishing.

We reserved a separate chapter for the presentation of the collecting pupils, of their contribution to this collection. The index of personal names and place names, respectively the index of localities of collecting enables the reader to explore the book in an easy way, while the photographs serve a better knowing of the collectors.